

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.123.1

Іванцова О. В.,

*здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У ГАЛУЗІ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

PARTICULAR FEATURES OF THE INVESTIGATION OF THE CRIMES COMMITTED IN THE SUGAR PRODUCTION INDUSTRY

Розглянуто особливості проведення слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України під час розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва. Показана специфіка проведення слідчого огляду місця події; допиту (свідка, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, експерта); обшуку; слідчого експерименту; підготовки та проведення судових експертиз.

Ключові слова: *слідчі (розшукові) дії, розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва, огляд місця події, допит, обшук, слідчий експеримент, судова експертиза.*

Рассмотрены особенности проведения следственных (розыскных) действий согласно Уголовного процессуального кодекса Украины во время расследования преступлений в сфере сахарного производства. Показана специфика проведения следственного осмотра места происшествия; допроса (свидетеля, подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, эксперта); обыска; следственного эксперимента; подготовки и проведения судебных экспертиз.

Ключевые слова: *следственные (розыскные) действия, расследование преступлений в сфере сахарного производства, следственный осмотр места происшествия, допрос, обыск, следственный эксперимент, судебные экспертизы.*

The particular features of the investigative (search) actions under the Criminal Procedure Code of Ukraine in the investigation of crimes in the field of sugar production are reviewed. The specifics of the investigation of inspection of the crime scene; interrogation (of a witness, a suspect, a defendant, an expert); search; investigative experiment; preparation and conduction of forensic examinations.

Key words: *investigative (search) actions, investigation of the crimes committed in the sugar production industry, inspection of the crime scene, interrogation, search, investigative experiment, forensic examinations.*

В економіці України галузь цукрового виробництва є однією з базових, стратегічно важливих галузей харчової промисловості, яка впливає на економічний стан суспільства та на продовольчу безпеку країни. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва зумовлені складністю отримання та закріплення доказів і необхідністю оперування великою кількістю речових доказів. Ефективність розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень багато в чому залежить від законного, обґрунтованого, своєчасного призначення і якісного проведення слідчих (розшукових) дій.

Доцільність більш поглибленого вивчення питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями, посилюється й тим, що за своєю правовою суттю вони містять найбільш ймовірні ризики протизаконного та необґрунтованого обмеження прав і свобод людини в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, а під час їх проведення мають бути обов'язково дотримані як загальні засади кримінального провадження, так і встановлена КПК відповідна процесуальна форма, порушення якої впливає на ефективність досягнення завдань кримінального провадження.

Окремі питання інституту слідчих (розшукових) дій у різний час досліджували Ю.М. Грошевий,

О.В. Капліна, В.О. Коновалова, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорєцький, В.Д. Пчолкін, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та ін.

Вказані науковці щодо визначення поняття «слідчі (розшукові) дії» підходили із двох сторін. Перший підхід характеризується широким розумінням цього поняття. Слідчі (розшукові) дії – це всі дії слідчого, які він здійснює під час розслідування в кримінальному провадженні. Другий підхід є більш вузьким і визначає слідчі (розшукові) дії як дії слідчого пізнавального характеру, спрямовані суто на всебічне та повне встановлення обставин справи. А окремі автори навіть надає слідчим діям, крім функції отримання та перевірки доказів, і функцію оцінювання доказів [7, с. 287; 12, с. 210; 15, с. 150-156; 17, с. 478; 18, с. 158].

Метою публікації є аналіз основних слідчих (розшукових) дій через призму специфіки галузі цукрового виробництва.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – Кодекс, КПК України), прийнятий у 2012 році, містить окрему Главу 20 «Слідчі (розшукові) дії». До них законодавець відносить: допит (потерпілого, свідка, підозрюваного, експерта); пред'явлення особи та речей до впізнання; обшук (житла чи іншого володіння особи, приміщень, місцевості, особи);

огляд (місця події, приміщення, житла чи іншого володіння особи, місцевості, предметів, документів, трупа); освідування особи; слідчий експеримент; призначення та проведення експертизи [1].

Слід зазначити, що незважаючи на запровадження окремої глави в Кодексі та наданні визначення поняття слідчих (розшукових) дій у ст. 223 КПК України, на сьогодні відсутня окрема стаття, яка б законодавчо закріплювала остаточний перелік існуючих слідчих (розшукових) дій [8, т. 2, с. 161].

Фактичною підставою для проведення слідчих (розшукових) дій визнаються конкретні обставини, що зумовлюють необхідність проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, а правовою підставою – наявність в уповноваженій особі повноважень на проведення слідчих (розшукових) дій у межах відповідного кримінального провадження та дотримання визначеного законом порядку прийняття рішення про проведення конкретної слідчої (розшукової) дії.

На думку В.О. Коновалової, під час визначення першочерговості слідчих (розшукових) дій важливо прогнозувати можливі результати проведення і відповідно до цього визначати їх найбільш оптимальну черговість [10, с. 140].

Під час розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва найбільш поширеною першочерговою слідчою (розшуковою) дією є огляд місця події. Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України слідчий огляд у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. Невідкладне проведення огляду сприяє більш повному та ефективному досудовому розслідуванню та збиранню доказової бази.

Зі змісту частини 1 статті 237 КПК України слідує, що огляд місця події проводиться слідчим або прокурором із метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Характерними ознаками огляду є своєчасність, невідкладність, об'єктивність, повнота і активність. Під час огляду на місці події виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів із метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні.

Проведення слідчого огляду під час розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва має свої особливості. Підставою для його проведення є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість виявлення слідів злочину, речових доказів, встановлення механізму вчинення злочину. Такі відомості можна встановити в процесі слідчого огляду документів, викраденої сировини (цукровий буряк, цукрове сорго, цукровий очерет, цукровий клен), готової продукції (цукор-сирець, цукор-пісок та цукор-рафінад) чи побічних продуктів виробництва цукру (буряковий жом, меляса, фільтраційний осад).

Під час розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва необхідно звертати увагу на ті

документи, в яких відображаються оприбуткування і витрати сировини й готової продукції, надходження і рух сировини на виробничих ділянках цукрового заводу, дані лабораторних аналізів, що свідчать про дотримання норм технологічного процесу цукроваріння або відхилення від них. Метою огляду є не тільки встановлення слідів інтелектуального і матеріального підроблення, але й аналіз документації щодо відповідності змісту і формі, а також визначення позицій, за якими необхідно зробити зіставлення документів. Зіставляються документи, які відображають витрати сировини і випуск готової продукції; процес виготовлення продукції з нарахуванням заробітної плати працівникам підприємства. Під час огляду і зіставлення документів, що відображають ту ж саму операцію, з метою з'ясування протиріч і розбіжностей слід звертатися до документів внутрішнього оперативного обліку. Оскільки вони можуть містити досить важливу інформацію, а їх допоміжну роль у таких випадках важко переоцінити [5, с. 129].

Виробничі приміщення і транспортні засоби мають бути також оглянуті з метою виявлення неврахованої продукції або сировини, документів, чорнових записів, а виявлене має бути зафіксовано шляхом фотографування та відеозапису і відтворено у протоколі огляду. У випадку, коли виникає питання, що потребує спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Шляхом проведення інвентаризації та документальної ревізії фіксуються нестача або надлишки матеріальних цінностей.

Під час проведення огляду дозволяється вилучати лише ті речі й документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу. Усі вилучені речі й документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. Якщо питання щодо вилучення предметів, заборонених та обмежених до обігу, не виникає, то щодо вилучення предметів, які мають значення для кримінального провадження, можуть виникнути деякі проблемні питання. Огляд доволі часто проводиться в якості першочергової слідчої (розшукової) дії, тому не завжди можливо однозначно визначити, чи матиме значення вилучене майно в ході досудового розслідування, чи буде воно визнане в подальшому речовим доказом і на якому етапі досудового розслідування буде встановлено значення вилученого майна. У зв'язку із цим доцільно встановити широкую класифікацію майна, що підлягає вилученню із зазначення строків його тимчасового вилучення з метою попередження виникнення спірних питань між слідчим та власником майна.

Проведення допиту вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання

психології людини. Допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. В.О. Коновалова вважає важливим елементом підготовки до допиту є складання плану допиту [11, с. 72].

Має свої особливості отримання інформації в процесі допиту осіб, причетних до вчинення злочинів у галузі цукрового виробництва. Це зумовлено процесуальним становищем допитуваного, займаю ним посадою, зацікавленістю в результатах справи, індивідуальними особливостями особи.

Недотримання процесуальних правил проведення допиту, що встановлені в ст. 224 КПК України, є порушенням закону і тягне за собою недійсність проведеної дії та недопустимість отриманих показань як джерела доказів.

Сукупність обставин, які слідчий має намір з'ясувати шляхом допиту, пов'язана із самою подією злочину, підготовкою до його вчинення і заходами з приховання злочинцями своїх протиправних дій. Слідчий має одержати відомості, які встановлюють або спростовують винність у вчиненні злочину певних осіб та корисливі мотиви їх дій. Предметом допиту можуть бути будь-які обставини, що мають значення у справі і залежить як від процесуального становища допитуваного, так і від того, якою інформацією він може володіти. Слідчий визначає предмет допиту під час підготовки до його проведення. Конкретне вираження предмет допиту знаходить у плані допиту, у вигляді переліку обставин, які підлягають з'ясуванню.

Залежно від процесуального становища допитуваного розрізняють допит: свідка; підозрюваного; обвинуваченого; підсудного; експерта.

Допит свідків, як і визначення їхнього кола, має свої особливості. Наприклад, під час розслідування розкрадань на підприємствах цукрової галузі коло свідків визначається залежно від об'єкта розкрадання, від службового становища свідка, від особистих взаємин із підозрюваною особою та покладених на нього функціональних обов'язків. Про допит свідка складається протокол із додержанням правил статті 104 КПК України. Тактика допиту складається з найбільш ефективних прийомів, що сприяють одержанню повних і об'єктивних показань: постановка тих чи інших запитань, пред'явлення речових і письмових доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події, роз'яснення суті наслідків учиненого злочину, переконання в необхідності надання допомоги органам розслідування.

Проведення обшуку є важливим процесуальним засобом отримання доказів. Обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Сутність цієї слідчої (розшукової) дії полягає в примусовому обстеженні житла, іншого володіння особи, обшуку особи. Обшук проводиться з метою виявлення та

фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Під час розслідування злочинів, які вчиняються в галузі цукрового виробництва, обшук проводиться з метою виявлення викраденої продукції, документів і чорнових записів, матеріальних цінностей, здобутих і накопичених за час злочинної діяльності. Частина 2 статті 234 КПК України встановлює, що обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Підставами для проведення обшуку є наявність достатніх відомостей, які вказують на можливість досягнення його мети. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті або частини статті закону України про кримінальну відповідальність; підстави для обшуку тощо; речі, документи або осіб, яких планується відшукати. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Клопотання, яке подається слідчим або органом дізнання, має бути затверджене прокурором району, в якому провадиться розслідування та адресуватись у суд того ж району для винесення слідчим суддею ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи або відмови в задоволенні цього клопотання. Відповідно до частини 4 статті 234 КПК України клопотання про обшук розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Новелою чинного КПК України є виключення з традиційного переліку слідчих (розшукових) дій виїмки предметів та документів, а також накладення арешту на майно та законодавчого закріплення їх в якості заходів забезпечення кримінального провадження, що передбачено Главою 17.

Слідчий експеримент є слідчою (розшуковою) дією, що проводиться слідчим або прокурором із метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Слідчий експеримент розглядається законодавцем у наступних формах: відтворення дій, обстановки, обставин певної події, шляхом проведення певних дослідів, випробувань або поєднання вищевказаних форм. Правила проведення слідчого експерименту регламентується статтею 240 КПК України. За необхідності до проведення слідчого експерименту може залучатись

спеціаліст, тобто особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Під час розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва бажано залучати таких спеціалістів: технологи, бухгалтери, працівники лабораторій, спеціалісти, що володіють знаннями в галузі цукроваріння тощо. Також до участі в цій слідчій (розшуковій) дії можуть бути залучені підозрюваний, свідок, захисник, представник.

Згідно зі ст. 103 КПК України під час проведення слідчого експерименту можуть бути застосовані такі форми фіксування дій: протокол, запис за допомогою технічних засобів. Крім того, можуть проводитись вимірювання, фотографування, відеозапис, складатися плани, схеми та розрахунки, які додаються до протоколу. Так, наприклад, під час розслідування вчинених на підприємствах зі виробництва цукру розкрадань слідчий експеримент доцільно проводити з метою виявлення та фіксації наступних фактів: випуску недоброякісного цукру; створення резервів сировини (цукровий буряк, цукрове сорго, цукровий очерет тощо) за рахунок її недовкладення; виявлення розбіжностей у кількості виготовленої продукції та запланованої у відповідності з рецептурою і т. ін.

Одним із найважливіших засобів одержання доказів під час розслідування злочинів економічної спрямованості виступає судова експертиза. Порядок призначення судових експертиз, обов'язки, права та відповідальність експертів, суб'єкти експертної діяльності, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р., Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, які затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, Положенням про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343 та іншими нормативно-правовими актами [2, 3, 4].

Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів досудового розслідування чи суду. Судова експертиза, аналізуючи певну інформацію, надає відповідь у такій формі, яка є зрозумілою та більш прийнятною для сторін кримінального провадження.

На певну специфіку має проведення судових експертиз у процесі розслідування злочинів економічної спрямованості звертає увагу В.Д. Пчолкін [16, с. 210]. До числа таких експертиз він відносить: судово-технологічну, судово-товарознавчу, судово-хімічну, судово-бухгалтерську і деякі інші види криміналістичних

експертиз – почеркознавчу і трасологічну. Шляхом проведення названих видів експертиз з'ясовуються важливі для розкриття злочину обставини.

Через великий обсяг та складність дослідження для проведення експертизи може утворюватися комісія експертів, у тому числі і з різного профілю знань. Для проведення експертизи може утворюватися комісія експертів. Як вважають Я.В. Комісарова та О.М. Моїсеєва, комісійна експертиза передбачає залучення спеціалістів із однієї галузі знання для розв'язання єдиного переліку завдань з метою забезпечення об'єктивності та повноти експертного дослідження [9, с. 131; 13, с. 220].

Для вирішення питань, де необхідні знання з різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань, може призначатися та проводитись комплексна експертиза. До проведення таких експертиз, у разі потреби, залучаються фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах.

Така можливість в Україні передбачена нормами Кримінального процесуального кодексу. Хоча при цьому законом не врегульовано статусу кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядку організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків, коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак у КПК України взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз.

Аналіз експертної практики проведення експертиз харчових продуктів у науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України за останні п'ять років показує, що судово-товарознавчі експертизи становлять переважну кількість всіх експертиз, призначених у кримінальних провадженнях [6, с. 11; 14, с. 602].

Проведення будь-якої експертизи в ході розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва повинно здійснюватися з урахуванням особливостей виробництва, постачання, зберігання цукру, що регулюється особливими нормативно-правовими документами – державними стандартами України.

Розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва має свою специфіку. Слідчі повинні знати та враховувати особливості системи документообігу на підприємствах цукрової галузі, організацію технологічного та виробничого процесу цукроваріння під час проведення слідчих (розшукових) дій у ході розслідування злочинів. Необхідно звертати увагу на порядок обліку сировини та випущеної продукції на підприємстві; асортимент готової продукції; рецептурні довідники та особливості контролю якості продукції; нормативно-технічну документацію та державні стандарти, що регламентують виробництво та документообігу в цукрововиробничій галузі. Саме від врахування особливостей функціонування підприємств залежить ефективність та повнота розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII [Електронний ресурс] : редакція від 01.01.2017 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
4. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.
5. Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посіб. / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : Одиссей, 2010. – 960 с.
6. Архіпов В.В. Зміст предмету судово-товарознавчої експертизи / В.В. Архіпов, А.В. Архіпова // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 9–13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07/avvcte.pdf>.
7. Грошевий Ю.М. Кримінальний процес України / за ред. Грошевого Ю.М., Капліної О.В. – Х. : Право, 2010. – 607 с.
8. Карпіка С.М. Види слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі / С.М. Карпіка // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 12(2). – С. 161–163. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_12%282%29_46.
9. Комиссарова Я.В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном судопроизводстве / Я.В. Комиссарова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 328 с.
10. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования / В.Е. Коновалова. Изд. 2-е доп. и перераб. – Х. : Юрайт, 2013. – 320 с.
11. Коновалова В.Е. Первоначальные следственные действия и тактические операции при расследовании преступлений в сфере экономики / В.Е. Коновалова // Проблемы борьбы зі злочинністю у сфері економічної діяльності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15–16 грудня 1998 р.). – Х. : Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 1999 – С. 72–74.
12. Міхесенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України / М.М. Міхесенко. – К. : Либідь, 1999. – 534 с.
13. Моїсєєв О.М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування / О.М. Моїсєєв. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2011. – 424 с.
14. Петрова І.А. Деякі аспекти призначення слідчим судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів / І.А. Петрова // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 602–606 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11praect.pdf>.
15. Погорєцький М.А. Слідчі дії: поняття та класифікація / М.А. Погорєцький // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. – К., 2008. – Вип.1. – С. 150–156.
16. Пчолкін В.Д. Вдосконалення підготовки та проведення експертиз у сфері харчового виробництва / В.Д. Пчолкін // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф. (15 трав. 2008 р.). – Х. : Право, 2008. – С. 210–212.
17. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України / В.М. Тертишник В. М. – [4-те вид., доп. і переробл.]. – К. : А.С.К., 2003. – 1120 с.
18. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України / Л.Д. Удалова. – К. : Вид. Паливода А.В., 2007. – 352 с.